

תנא, אלו הן עיירות המוקפות חומה: **גמלא**, **בגליל**, **וגדוד בעבר** (45) **הירדן**, **וחדיד**, **ואונו**, **וירושלים ביהודה**.

ומתמהינן: **מאי קאמר**, וכי רק גמלא היתה מוקפת חומה בגליל, ורק גדוד היתה מוקפת חומה בעבר הירדן — ולא עוד?!

ומשנינן: **אמר אביי, הכי קאמר**: כל עיירות לב-ב שעד **גמלא** — **בגליל**, וכל עיירות שעד **גדוד** — **בעבר הירדן**, **וחדיד**, **ואונו**, **וירושלים ביהודה** — מוקפות חומה הן.

רבא אמר ביאור אחר: ודאי היו עוד עיירות מוקפות חומה הן בגליל והן בעבר הירדן, אלא שנקט התנא **גמלא בגליל** — **לאפוקי** עיירות שאף הן שמן "**גמלא**" **דשאר ארצות** [שבארץ ישראל]. שהן אינן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. וכן נקט **גדוד בעבר הירדן** — **לאפוקי** עיירות שאף הן שמן "**גדוד**" **דשאר ארצות**, אבל **אינך** [שאר] עיירות המוקפות חומה שבגליל ושבעבר הירדן, **דלא איכא** ערים שהיו להן שמות **דכוותיהו** [כמותם] בשאר ארצות, **לא איצטריך** ליה לתנא להזכירם.

ומקשים על זה שכתוב במשנה ובברייתא שירושלים היא עיר המוקפת חומה:

הישנה — של **ציפורי** [שהיתה סמוכה לה], ועיר ששמה **חקרה** — של **גוש חלב**, ויודפת **הישנה**, **וגמלא**, **וגדוד**, **וחדיד**, **ואונו**, **וירושלים** **וכן כיוצא בהן**.

גמרא:

תנו רבנן: כתוב בבתי ערי חומה: "אשר לא [לו — קרין] **חומה**" ומשמע דוקא מי שיש לה חומה ממש, ולא שיש לה שור **איגרי** [חומה של גגות — רבינו גרשום], שגגותיהם של הבתים החיצוניים הם חומתה. וכתוב: "ובתי החצרים אשר אין להם חומה **סביב** על שדה הארץ [ולא כבתי ערי חומה] יחשב", הא למדת שעיר המוקפת חומה — חומתה סביב לה, ללמד: **פרט לטבריה**, **שימיה חומתה** מרוח אחת, ואין חומתה סביב (44) [גמ' ורש"י מגילה ה:].

רבי אליעזר בר יוסי אומר: כתוב: אשר "**לוא**" **חומה** [לרש"י, פירושו: שכתוב "לוא". ולתוס': וכתוב "לא" ונקרא "לו"], וכאילו אמר "לו — לא", ללמד: **אע"פ שאין לו עכשיו חומה**, והיינו "לא", והיה לו קודם **לבן** בעת כיבוש הארץ על ידי יהושע בן נון, והיינו "לו".

שנינו במשנה: **ואלו הן בתי ערי חומה וכו'**.

44. בגמרא משמע שהחידוש בטבריה הוא, מפני שחסר חומה ברוח אחת, ולומדים מהפסוק "סביב" שצריך שתהיה חומה מכל הצדדים. אך ברמב"ם משמע שהחידוש הוא זה עצמו שהים איננו נחשב לחומה.

45. משמע מכאן שנהגו בתי ערי חומה בעבר הירדן בזמן בית שני, והגרי"ז תמה, שהרי

ברמב"ם שנחלט, והרי גם בשוכך אין ארבע אמות.

וביאר הגרי"ז, לפי המבואר לעיל, ששוכך כיון שהוא טפל לבית זה נותן לו דין חליטה כמו לבית, מה שאין כן בית, כיון שצריך לדרון עליו בפני עצמו, אם אין בו ארבע אמות אינו בית ואינו נחלט.

[במסכת מכות]: תרי עיירות ששמן "קדש" הווי? הכא נמי תרי (48) ירושלים הווי! אחת הידועה, שאין בית נחלט בה. ואחת אחרת — שאף היא היתה מוקפת — והבית נחלט בה.

תניא, אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי: למה מניו חכמים במשנתנו את אלו השמונה ערים שהן מוקפות חומה, והלא הרבה ערים כיוצא בהן היו וכמבואר במשנה "וכל כיוצא בהן" [רש"י מגילה י.]. מפני שבשעלו בני הגולה עם עזרא וחזרו לארץ מצאו [דרך ביאתם לארץ, רש"י שבועות טז. ובראב"ד בתו"כ פירש, שמצאו בנויים בחומתם (49), כלומר: שהאחרים חרבה כבר חומתם בימי עזרא — וכן פירש בשפת אמת] את אלו המנויים במשנה וקידשום [בשתי (50) תודות ובשיר], אבל ראשונות שהיו מוקפות חומה בטלו

ירושלים מי מיחלט (46) [נחלט] בה בית כדין בית שבבתי ערי חומה? והתניא: עשרה דברים נאמרו בירושלים — כפי שפורטו בבבא קמא פב., ואחד מהם — אין הבית (47) חלוט בה?

ומשנינן: אמר רבי יוחנן: זה שנקט התנא ירושלים, לא בא לומר שבירושלים נוהג דין בתי ערי חומה, אלא ללמדנו בא, מה נחשב "עיר חומה". שכל עיר שהיא בירושלים דמוקפת חומה כבר מימות יהושע בן נון היא נחשבת עיר חומה [רבינו גרשום], ולא בירושלים, דאילו ירושלים אין הבית חלוט בה, ואילו הכא — בעיירות המוקפות חומה כבר מימות יהושע בן נון כירושלים — הבית חלוט בהן.

רב אשי אמר תירוצו אחר: לאו אמר רב יוסף

48. כתב הרש"ש, שיש להוכיח כך ממה שכתוב בתחילת עזרא "בירושלים אשר ביהודה", משמע שהיתה עוד ירושלים לא ביהודה.

49. וכתבו היעב"ץ והשפת אמת, שמוכח מהראב"ד שאפילו אם יחזרו ויבנו כעת חומה חדשה זה לא יועיל, כי צריך שבשעת הקידוש תהיה דוקא חומה שקיימת מזמן יהושע בן נון.

50. כך פירש רש"י כאן. והתוספות הביאו, שבשבועות כתב רש"י שכך קידשו את ירושלים, אבל ערי חומה לא ידעתי איך היו מקדשים. והמהרי"ץ חיות תמה על רש"י שהרי פשוט שלא קידשו ערי חומה בתודה, שהרי מפורש שבבועות שמקדשים כל מקום על ידי קדשים שנאכלים בו, ואם כן, בשאר ארץ ישראל שקדשים לא נאכלים, לא מקדשים בתודה.

משמע שעולי בבל לא קידשו את עבר הירדן, ואם כן, הוא כחוץ לארץ שלא נוהג בה בתי ערי חומה.

46. הקשה הגרי"ז והרי יש לומר שנפקא מינה לענין שילוח מצורעים, כיון שירושלים קדושה בקדושת ערי חומה צריך לשלוח ממנה מצורעים.

ותירץ הגרי"ז, שירושלים יש בה גם קדושת מחנה ישראל, ואם כן, המצורעים משתלחים ממנה מדין מחנה ישראל, ולא צריך לזה את דין ערי חומה.

47. פירש רש"י שהטעם לזה הוא, מכיון שכתוב "לקונה אותו", וירושלים לא נתחלקה לשבטים ואין מי שיקנה לו את הבית.

ותמה הגרי"ז, אם כן, זו היא מציאות שאין קנין בירושלים בבתיים, ומדוע צריך על זה מיעוט.

והדרנין לגופה דברייתא: ולא אלו בלבד דינם כערי חומה, אלא כל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ואפילו לא חזרו וקידשום, כל מצוות הללו הנוהגות בערי חומה: שילוח מצורע, וקריאת מגילה בחמשה עשר באדר, והבית חלוט בה לסוף שנה [רש"י מגילה י:], ושאין עושים ממגרשי הערים שדות [רש"י שבועות טז:], נוהגות בה, מפני שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא:

ומבואר שרבי ישמעאל ברבי יוסי סובר שקדושה ראשונה קידשה אף לעתיד לבא, שלא כמבואר בברייתא לעיל, וזוהי סתירה? ומשנינן:

איבעית אימא: תרי תנאי שנו ברייתות אלו, ואליבא דרבי ישמעאל, אחד שנה שדעתו שלא קידשה לעתיד לבא, ואחד שנה שדעתו שקידשה.

ואיבעית אימא: חד מינייהו דאלו הברייתות, והיא הברייתא שאומרת שקידשה לעתיד לבא, לא רבי ישמעאל ברבי יוסי אמרה, אלא רבי אלעזר ברבי יוסי אמרה, וכמו דתניא לעיל רבי אלעזר ברבי יוסי אומר: "אשר לוא חומה" אע"פ שאין לו עכשיו

שאינן קדושת הארץ נוהגת בהן, ואין בה דין ערי חומה כשבטלה [כשחרכה — ראב"ד בתו"כ] הארץ⁽⁵¹⁾ בחורבן בית ראשון, ולא קידשם עזרא.

ומפרשינן: קסבר רבי ישמעאל ברבי יוסי: קדושה ראשונה שקידש יהושע קידשה לשעתה, ולא קידשה לעתיד לבא שאין אותה קדושה נוהגת כשחזרו מן הגולה [רבינו גרשום, ועיין רש"י מגילה י. ד"ה לעתיד לבא], ועל כן לא נהג באלו דין ערי חומה.

ומקשינן: ורמינהו מברייתא אחרת, שכתוב בה: אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי: וכי אלו ערי חומה המנויות במשנתנו בלבד היו? והלא כבר נאמר — ככיבוש משה את ארץ עוג שבעבר הירדן — "ונלכד את כל עריו בעת ההיא וגו' ששים עיר כל חבל ארנוב ממלכת עוג בבשן. כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה דלתיים ובריח", הרי שהיו עוד ערים מוקפות⁽⁵²⁾ חומה? אלא למה מנו חכמים את אלו, שכשעלו בני הגולה מצאו אלו וקידשום.

ומפרשינן: קידשום?! הא אמרינן לקמן בהמשך הברייתא דלא צריך לקדשינהו:

אלא כך תאמר: מצאו אלו ומנאו:

ותירץ הגר"ז, שיש לומר, שהחומות חרבו רק אחר כך, וביטול קדושת הארץ קדם לחורבן החומות, ולכן תלו את ביטול קדושת ערי חומה בביטול קדושת הארץ, שהיא היתה מוקדמת יותר ואז בטלה הקדושה.

52. תמה הגר"ז, שהרי יש לומר, שערים אלו היו ישוב ולבסוף הוקף, ודין ערי חומה הוא רק

והגר"ח [פ"ב משמיטה הט"ז] דייק מהרמב"ם שלא עשו קידוש מיוחד לערי חומה, אלא הם מתקדשות יחד עם קידוש הארץ.

51. תמה בזה הגר"ז, שהרי גם החומה חרכה בהן, ואם כן, מדוע תלו את ביטול הקדושה בזה שבטלה קדושת הארץ, והרי גם חורבן החומה מבטל את הקדושה למאן דאמר הזה.

חומה והיה לו קודם⁽⁵³⁾ לבן נוהג בה דין בתי ערי חומה, הרי הוא סובר שאע"ג שחרכה לא בטלה הקדושה.

ומפרשנין: מאי טעמא דמאן דאמר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא, דכתיב בנחמיה: "ויעשו כל הקהל השבים מן השבי בימי עזרא" סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו [סוכות] מימי ישוע בן נון בן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד". אפשר בא דוד ולא עשו סוכות, בא שלמה ולא עשו סוכות עד שבא עזרא?! אלא: מקיש ביאתם של ישראל בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו [התחילו למנות] שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין [ונתחייבו במעשר] ויובלות וקדשו ערי חומה" הרי שהוצרכו לקדש פעם שניה, ולא הסתמכו על הקדושה הראשונה שבימי יהושע.

ואומר הכתוב — ויש ללמוד גם ממנו שצריך לקדש פעם שניה — "ושב ד' אלקיך את שבותך וגו' והביאך ד' אלקיך [כשתשוב מן הגלות] אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה", מקיש ירושתך לירשת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו, אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו! הרי שהוצרכו לקדש פעם שניה, [רבינו גרשום]. ומקשינן: ואיך התנא שסובר שקדושה

ראשונה קידשה לעתיד לבא, איך יפרש את הפסוק בנחמיה שלא עשו סוכות עד ימי עזרא?

ומשנינן: שאין משמעות "סוכות" כפשוטו, אלא דבעי עזרא רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה, ואגין זכותא של עזרא עלייהו על ישראל כי פוכה!

והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע [שהקפיד הכתוב על יהושע] דוקא, שהזכיר הכתוב אותו ולא את אחרים, וגם דבכל דזכותא כתיב "יהושע" והכא כתיב בלשון גנאי: כי לא עשו מימי "ישוע" בן נון. והטעם: דבשלמא משה לא בעא רחמי על ביטול היצר של עבודה זרה דלא הוה לו זכותא דארץ ישראל שהרי לא נכנס לא"י, אלא יהושע דהוה ליה זכותא דארץ ישראל הקפיד הכתוב עליו: אמאי לא ליבעי [ביקש] רחמי.

עוד מקשים על התנא שסובר שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא: והא כתיב: "אשר ירשו אבותיך וירשתה", ומוכח מזה שצריך לחזור ולקדש והיינו משום שלא קידשה לעתיד לבא?

ומשנינן: הכי קאמר הפסוק: כיון דירשו אבותיך! ירשת אתה מכח אותה קדושה, ואין צריך לחזור ולקדש.

בהוקף ולבסוף ישב.

שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא והיא התבטלה, והוא הדין שקדושת ערי חומה תבטל כשחרכה החומה.

ותירץ הגר"ח, שהרמב"ם פוסק שקדושת הארץ לא קידשה לעתיד לבא, וקדושת המקדש

53. הרמב"ם פסק כמו רבי אלעזר בר יוסי שאף על פי שחרכה החומה, נשאר קדושת ערי חומה. ותמה עליו הראב"ד שהרי פוסקים

ומשנינן: אמר רב נחמן בר יצחק: מה שאמרו בכרייתא שבימי עזרא "מנו שמיטין ויובלות" אין הכונה שמנו יובלות לנהוג בהם שחרור עבדים וחזרת מכר שדות אחוזה לבעליהן, אלא לענין אחר: מנו יובלות לקדש שמיטין בזמנן, שהשמיטה [שנוהגת אף שאין כל יושביה עליה] מנינה תלוי במנין היובל, שאין שנת היובל נמנית כשנה ראשונה לשמיטה שלאחריו, אלא מונים שנה ראשונה לשמיטה אחר שנת היובל, ולענין זה מנו היובלות.

ומקשינן עלה: הניחא לרבנן דאמרי שנת לג-א המשנים אינו מן המנין של השמיטה, אלא לרבי יהודה דאמר: שנת המשנים עולה לכאן למנין שנות היובל — שהשנה החמשים היא יובל, ולכאן למנות ממנה [עצמה] א' ב' ג' ד' עד ז' [רבינו גרשום], למה לי למנות יובלות לענין שמיטים — והרי כל שבע שנים עושים שמיטה, ואין שנת היובל יורדת מהמנין — ואם כן במנין שמיטין סגי?

ומשנינן: אין הכי נמי, הא ודאי בכרייתא זו שבימי עזרא מנו יובלות, דלא כרבי יהודה!

והשתא מקשינן איפכא: ולא מנו יובלות ממש בימי עזרא?! כלומר: וכי מוכרח הוא לומר, שכשגלו ישראל מקצתם [כגון ב']

ומתמהינן אכרייתא דלעיל, שאומרת שבימי עזרא מנו שמיטים ויובלות: ומי [וכי] מנו בימי עזרא שמיטין ויובלות? השתא משגלו רק שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בימי סנחריב, ועדיין שאר ישראל במקומם בטלו יובלות! בימי עזרא, דכתיב ביה: "כל הקהל כאחד [שעלו מן הגולה] ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים", שלא היו אפילו עשירית מישראל [רבינו גרשום] ושאר ישראל בגלותם היו — הוה מני?

ומביאים כרייתא שכשגלו השבטים בטלו יובלות: דתניא: משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות, שנאמר: "וקראתם דרור [ביובל] בארץ לכל יושביה [העבדים העבריים]", ודורשים: בזמן שכל יושביה — כלומר: כל ישראל — עליה אז נוהג יובל ולא בזמן שגלו מקצתן? יובל, שאם היו כל יושביה עליה והן מעורבין יחד בארץ, שהיה שבט בנימין בחלקו של יהודה, ושבט יהודה בחלקו של בנימין [רבינו גרשום] יהא יובל נוהג? תלמוד לומר: "לכל יושביה" — בזמן שיושביה כתיקונן, ולא בזמן שהן מעורבין?

ואם כן קשה, איך אפשר שבימי עזרא שלא היו כל יושביה עליה, מנו שמיטין ויובלות?

קדושה ראשונה בטלה, מתבטלת גם קדושת ערי חומה, היינו, משום שבטלה קדושת הארץ והיא כמו חוץ לארץ, וערי חומה שייך רק בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ.

אבל חורבן החומות אינו מבטל את קדושת ערי חומה, וכמו שקדושת מקדש וירושלים אינן בטלות כשחרבו המחיצות.

וירושלים קידשו לעתיד לבא, וכיאר הרמב"ם שהחילוק הוא, כיון שקדושת מקדש וירושלים תלויות במחיצות, שוב אין הקדושה בטלה לעולם ואף על פי שחרבו המחיצות.

ואם כן, מובן שגם קדושת ערי חומה אינה בטלה, כיון שגם היא קדושת מחיצות, שוב היא כקדושת מקדש וירושלים שאינן בטלות. ומה שמבואר כאן בגמרא שלמאן דאמר